

A Nagy Háború és a pécsi egyházmegye – alulnézetből

Csibi Norbert – Vértesi Lázár (szerk.):

A világháború kálváriáját járva. A pécsi egyházmegye és az I. világháború. *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XIII.* Pécs, 2016. 672 oldal.

Az első világháború centenáriumára fókuszáló emlékévek számos lehetőséget adtak a magyar történetírás számára (is), hogy a kutatások terén megmutatkozó elmaradásait ledolgozza. Ennek keretében számos visszaemlékezést és naplót adtak ki, a háború és hátországa legkülönbözőbb aspektusairól születtek monográfiák, tanulmánykötetek és nem utolsósorban forráskiadványok. Ez utóbbiak közé sorolható a jelen kötet is, melynek igazi jelentőségét az adja, hogy elsőként tesz kísérletet a fellelhető források széles skáláját bemutatva egy magyarországi római katolikus egyházmegye világháborús szerepvállalásának feldolgozására, egyúttal pedig a hátországi társadalom mindennapjairól is igyekszik árnyalt képet festeni.

A kötet szerkesztői annak a pécsi egyháztörténész csapatnak a tagjai, akik immár közel másfél évtizede kezdtek bele a pécsi egyházmegye történetének szisztematikus kutatásába, a témakörhöz kapcsolódóan számos konferenciát rendeztek és kiadványt jelentettek meg. Munkájuk azonban kezdettől fogva túlmutatott ezeken a lokális kereteken, koncepciózus módon törekednek arra, hogy a hazai egyháztörténet-írásban új vizsgálati szempontokat jelenítsenek meg, illetve eddig kellőképpen ki nem aknázott forrástípusokat dolgozzanak fel. *A világháború kálváriáját járva* című forráskötet jó példa ennek a kettős irányú törekvésnek az illusztrálására. Egyfelől ugyanis az összegyűjtött dokumentumok az egyház- és társadalomtörténeti nézőpontok párhuzamos figyelembevételével kerültek kiválasztásra, másrészt a szerkesztők egyértelműen hangsúlyt fektettek arra, hogy ne csak a leggyakrabban felhasznált forrásbázisból, a központi egyházmegyei adminisztráció irataiból mérítsenek, hanem mintegy „kimenve a végekre”, a plébániai iratanyag egyik nagyon fontos forrását, a plébániai háztörténet (*historia domus*) jelentős mennyiségét szerepeltetik a kötetben. Ezek segítségével betekintést kaphatunk abba, hogy a hátországi egyházmegye (egyházi) társadalma miként élte meg a háború által okozott gazdaság- és társadalomtörténeti kríziseket, illetve a plébánosok milyen szerepeket töltek be ezeknek a helyzeteknek a kezelésében. Ennek az alulnézeti perspektívának az érvényesítése tovább árnyalhatja a „fentről lefelé tekintő” egyháztörténet-írás ered-

ményeit, láttathatja az egyháznak a társadalom szövetébe ágyazódó természetét és a kihívásokra adott egyéni és csoportos válaszadási stratégiákat.

Az összegyűjtött források hat nagyobb tematikai egységbe rendezve követik egymást a kötetben. Először a világháborús válsághelyzet kezelésére kényszerülő Zichy Gyula püspök körleveleiből olvashatunk bőséges válogatást, melyek egyrészt reagálnak a fontosabb köztörténeti folyamatokra, a háború eseményeire, másrészt az előálló különleges helyzetekben szükséges intézkedések megtételéről rendelkeznek. Különösen értékesek a püspök itt közölt böjti szózatai, melyek bepillantást engednek a szabályozások mögötti gondolatvilágba, képet adnak a vallásosság, a hit, valamint a létező szociális és morális helyzetek konfliktusának megéléséről, tapasztalatairól, ugyanakkor jól kirajzolódik belőlük az egyház és a háború viszonyának fokozatosan változó természete is.

A második és a harmadik tematikai egység szorosan összefügg egymással. A háború hatására paphiánnal küzdő egyházmegye szempontjából a papi utánpótlás kulcskérdés volt. Ennek elsődleges színterét a püspöki szeminárium jelentette, melynek háború alatti éveiről a prefektusi jegyzőkönyv itt közölt részei informálnak. Ezt egészíti ki a szeminárium időszaki kiadványából, a *Hangok Hazulról* című lapból készült cikk-válogatás. Ez utóbbi orgánum azt a célt szolgálta, hogy a frontra került kispapok ne veszítsék el az élő kapcsolatot a szemináriummal, a háború viszontagságai után minél zökkenőmentesebb lehessen visszatérésük, így az itt megjelenő cikkekben nemcsak a pécsi egyházmegye papnövendékeinek fronton megélt történetei kaptak helyet, hanem a hátszági intézmény mindennapjai is kirajzolódnak belőle.

A negyedik fejezet, mely a fent említett plébániai háztörténetek közül tartalmaz széleskörű – több mint ötven tételt magába foglaló – válogatást, talán a legunikálisabb része a kötetnek. A háború hátszágának mindennapjairól és a kialakult légkörről ezek alapján kaphatunk igazán képet. A lejegyző plébános személyétől függően terjedelmesebb vagy szűkszavúbb forrásrészletek a világtörténelmi és az országos történések mellett a helyi hitélet kérdéseit ugyanúgy rögzítik és kommentálják, mint a gazdasági és szociális nehézségeket, a morális értékrendszer változását és a helyi közösségeket érintő legfontosabb eseményeket. A lejegyzések személyes hangvételük és egyedi nézőpontjaik miatt a háborús mindennapok tapasztalattörténetének kiváló lenyomatai.

Ezt követi egy kiemelt plébánia világháborús éveinek bemutatása egy szintén egyedülálló forrás közzététele révén. A hosszúhetényi plébániáról ugyanis fennmaradtak a Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete által készített és az ország összes plébániájára eljutatott kérdőívre adott részletes válaszok. A kérdések (és a válaszok) az élet szinte minden területére kiterjednek, így – szintén a plébános szemszögéből – alapos képet rajzolnak a hosszúhetényi hívek életéről, az egyház háborús szerepvállalásáról. A felmérés anyaga a legtöbb helyen megsemmisült, így hasonló összefoglalás ritkán lelhető fel.

Az utolsó nagyobb egység az egyházmegye katolikus napilapjából, a *Dunántúl*-ból gyűjt össze a témához kapcsolódó cikkeket. Ezek segítségével a sajtó szemszögéből láthatjuk az eseményeket, párhuzamba állíthatjuk őket a kötet többi forrástípusával. Megtudhatjuk, hogy a sajtónyilvánosságban miként jelentek meg ugyanazok a kérdések, amelyekről már olvashattunk más forrásokban is, illetve hogy a sajtó – a cenzúraszabályok betartása mellett – mit tartott fontosnak és közlésre érdemesnek a háború és az egyház kapcsolatának témakörében. Ez – katolikus napilapról lévén szó – egyfajta önértelmezés, önkép szerepét is betöltötte.

A kötet bevezető tanulmánya jó érzékkel egészíti ki a kiadványban – bizonyára terjedelmi okokból – nem szereplő források sorát. A szerkesztők bemutatják a katolikus világegyház és a háború viszonyát megjelenítő pápai megnyilatkozásokat, illetve a magyar püspöki kar dokumentumaiban található, ettől némileg eltérő állásfoglalásokat is. Mindez biztosítja a szükséges háttérrel a kötet egészéhez, az (egyház) történeti kontextus megértésére kiválóan alkalmas. Miután magyar nyelven kevés a katolikus egyház világháború alatti történetéről és szerepéről szóló korszerű feldolgozás, a szerkesztők ezirányú törekvése igencsak üdvözlendő. Emellett a bevezetőben – bőszeges forrásidézetekkel illusztrálva – került bemutatásra az egyházmegyei központ és a plébániák között elhelyezkedő esperes-kerületi szint háború alatti működése is – erre az esperesi koronák gyűléseiről készült jegyzőkönyvek biztosítanak némi rálátást. E két kiegészítéssel a kötet szinte teljes képet ad a Vatikántól a pécsi egyházmegyében található plébániákig terjedően az egyház világháborús szerepfelfogásáról és társadalomszervező tevékenységéről.

A kötetet a plébánosok jegyzéke, a szövegben előforduló liturgikus és idegen kifejezések szótára, valamint helynévmutató egészíti ki. Mindez hathatósan segíti az olvasót a hatalmas mennyiségű forrásanyag befogadásában, kezelésében.

A forráskötet megjelenése fontos eredménye a hazai egyháztörténet-írásnak, remélhetőleg hasonló kiadványok sora követi majd más egyházmegyék esetében. Ettől remélhető ugyanis, hogy a magyarországi katolikus egyház világháború alatti története egyszer monografikus formában is feldolgozható legyen. A pécsi püspökség esetében a háború utáni szerb megszállás és az egyházmegye szétdaraboltsága 1921-ig olyan speciális helyzetet teremtett, amely indokoltá teheti a munka folytatását. Ez ugyanis lehetővé tenné, hogy a jelen kötettel megkezdett munka kiegészüljön, és a háború mélyebb, hosszabb távon érvényesülő társadalom- és mentalitástörténeti hatásait minél árnyaltabban ismerhessük meg.

Schwarzwölder Ádám